

РІШКО М. І.,

аспірант

*(Інститут політології та права**Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова)*

УДК 343.4

**ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТЬ «ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ»,
«ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ», «ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ЛЮДИНИ
НА БЕЗОПЛАТНУ ПРАВОВУ ДОПОМОГУ» В УКРАЇНІ**

У статті проаналізовано питання визначення понять «забезпечення», «забезпечення прав людини», «забезпечення права людини на безоплатну правову допомогу» в Україні.

Ключові слова: *забезпечення, забезпечення прав людини, забезпечення права людини і громадянина на безоплатну правову допомогу, охорона та захист права людини і громадянина на безоплатну правову допомогу, сприятливі умови для реалізації права людини і громадянина на безоплатну правову допомогу.*

В статті проаналізовані питання визначення понять «обеспечение», «обеспечение прав человека», «обеспечение права человека на бесплатную правовую помощь» в Украине.

Ключевые слова: *обеспечение, обеспечение прав человека, обеспечение права человека и гражданина на бесплатную правовую помощь, охрана и защита прав человека и гражданина на бесплатную правовую помощь, благоприятные условия для реализации права человека и гражданина на бесплатную правовую помощь.*

In the article a question is analyzed definition of “securement”, “ensuring human rights”, “ensuring human and civil rights to free legal aid” in Ukraine.

Key words: *securement, ensuring human rights, ensuring human and civil rights to free legal aid, protection and defense of human and civil rights to free legal aid, favorable conditions for the realization of human and civil rights to free legal aid.*

Вступ. Поява поняття «забезпечення права людини на безоплатну правову допомогу» у науковій термінології зумовлює потребу в його дослідженні.

Наукові праці з питань загальної теорії прав людини виконують роль теоретичної основи для нашого дослідження. Вивчення та формування поняття забезпечення прав людини поставало у процесі розвитку правової думки. Зокрема, у дослідженнях вітчизняних конституціоналістів та теоретиків права (С. Добрянський, В. Котюк, П. Рабінович, О. Скакун, Є. Білозьоров, О. Бабкіна, В. Бабкін, К. Волинка, Н. Оніщенко, В. Тацій, Ю. Шемшученко, О. Петришин, В. Панов, В. Тихий, М. Цвік, Г. Мурашин, В. Погорілко, Ю. Тодика, О. Скрипнюк, А. Георгіца, М. Антонович, О. Фрицький, Р. Гринюк, А. Георгіца, В. Селіванов, В. Шаповал, В. Малащенко, В. Кравченко, В. Федоренко та інші), працях західних дослідників (К. Хюфнер, В. Ройтер, П. Сігхарт, Г. Стоун, М. Шоу, Р. Фолк, Ж. Пікте, А. Робертсон, Дж. Донеллі, Х. О'Лері, Н. Пелощі, Ж. Пронк, А. Гевірт, К. Васак, Н. Дорсен, Р. Герцог, Х. Ямакі, С. Венс та ін.).

Загалом проблему забезпечення права людини на безоплатну правову допомогу досліджували такі вітчизняні науковці, як С. Шаталюк, С. Гончаренко, Є. Бова, Д. Сірош,

О. Хорошенко, А. Бежевець, А. Иванцова, П. Корнієнко, А. Атамасов, М. Стамагіна, А. Боґма, О. Лисенко та інші.

Постановка завдання. Метою статті є проаналізувати визначення понять «забезпечення», «забезпечення прав людини», «забезпечення права людини на безоплатну правову допомогу» в Україні.

Результати дослідження. На початку розгляду проблеми онтологічного визначення поняття «забезпечення права людини на безоплатну правову допомогу» доцільно визначити лінгвістично-правову сутність самого терміну «забезпечення», уявлення про яке широко представлено у багатьох енциклопедичних виданнях та науковій літературі. Так, у довідковій літературі термін «забезпечення» має декілька значень. Наприклад, В. Даль пояснює термін «забезпечення» як забезпечення всім необхідним, захист від збитків, нестатку, від небезпеки, яка загрожує певній особі [13, с. 577]. За «Словником російської мови» С. Ожегова, забезпечити – зробити цілком можливим, дійсним, реально виконаним; захистити, оборонити [14, с. 427]. Енциклопедична еволюція досліджуваного терміна міститься і в «Словнику української мови», де «забезпечення» означає створити надійні умови для здійснення чого-небудь; гарантувати щось: захищати, охороняти когось, щось від небезпеки [12, с. 18]. Тобто комплексний аналіз терміну «забезпечення» демонструє його багату змістовно-аксіологічну, телеологічно-функціональну та праксеологічну характеристики та спрямованість, що й вплинуло безпосередньо на певні правові категорії і в юридичній науці.

Проблематика розвитку категорії «забезпечення» протягом багатьох століть являла та являє на сьогодні найважливіший соціальний та правовий феномен, із розкриттям та вирішенням якого пов'язані як нормальне функціонування суспільства та держави в цілому, так і їх прогресивний розвиток. Деякі вчені радянської доби для визначення терміну «забезпечення» вживали такі поняття, як «захист», «гарантованість», «охорона». Так, М. Вітрук під забезпеченням прав і свобод розумів систему їх гарантування, тобто систему «загальних умов і спеціальних юридичних засобів, які забезпечують їх правомірну реалізацію, а в необхідних випадках – охорону» [19, с. 29]. А.І. Ростовщikov вважає, що забезпечення у широкому розумінні є створення сприятливих умов для їх реалізації [21, с. 195–196].

На думку П. Рабіновича, конституційний зміст терміну «забезпечення» визначає створення відповідних умов та включає три елементи, або напрями державної діяльності: сприяння реалізації шляхом позитивного впливу на формування гарантій; охорона шляхом вжиття заходів, зокрема юридичних; захист шляхом відновлення порушеного правомірного стану [10, с. 23].

На міжнародно-правовому рівні термін «забезпечення» був імплементований в універсальні нормативні документи, зокрема ст. 1 та ст. 55 Статуту ООН, преамбулу Загальної декларації прав людини, ст. 2 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, ст. 2 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права. Таким чином, термін «забезпечення» набув статусу загальноправового принципу, що має загальний, як внутрішньо-державний, так і міжнародно-правовий зміст.

Термін «забезпечення» широко використовується й у міжнародному економічному праві у подвійному значенні: він позначає або різні контрольно-гарантійні заходи як засоби або способи забезпечення виконання міжнародних угод, або різні примусові заходи, що застосовуються у випадку порушення міжнародного права. Тим самим під забезпеченням розуміється здійснення усіх можливих заходів, спрямованих на охорону міжнародно-правових норм. Отже, об'єкт забезпечення – це разом з тим й об'єкт можливого правопорушення.

Щодо розуміння поняття забезпечення прав людини і громадянина існують різні думки. У цьому сенсі цікавою є точка зору К. Волинки, яка вважає, що на сучасному «етапі розвитку правової держави надзвичайно важливим є процес утворення цілісної наукової концепції забезпечення прав і свобод особистості, яка включала б широке коло теоретичних положень щодо поняття, сутності та змісту забезпечення прав і свобод» [15, с. 30]. Авторка робить висновок, що найбільш вдало охарактеризувати комплексну та цілеспрямовану

діяльність щодо надання правам і свободам реального змісту можна за допомогою терміна «забезпечення» прав і свобод людини [15, с. 5].

О. Наливайко під забезпеченням прав людини розуміє діяльність органів держави і місцевого самоврядування, громадських об'єднань зі створення умов (гарантій) для правомирної та неухильної їх реалізації й захисту [17].

Для М. Матейковича забезпечення прав особистості вживається як синонім до умов (гарантій) для їх реалізації. Вчений розглядає забезпечення прав людини як діяльність органів державної влади і місцевого самоврядування, їх посадових осіб, громадських об'єднань, інших уповноважених законом чи міжнародним договором організацій [20, с. 83]. А.Д. Авдєєв вважає, що забезпечення прав слід розуміти в широкому та вузькому сенсі. У широкому значенні забезпечення є створення державою гарантій для їх здійснення. Воно включає в себе охорону (статичний аспект забезпечення) та захист (динамічний аспект забезпечення) [18, с. 14].

Крім того, О.В. Бабкіна, К.Г. Волинка вважають, що забезпечення прав і свобод людини і громадянина є специфічною діяльністю з надання їм реального, невіддільного і непопорушного характеру, що передбачає створення певних умов, за яких реалізація прав і свобод особи є безперешкодною й максимально ефективною, охорона запобігає найменшій можливості їх порушення, а захист від скоєного правопорушення сприяє відновленню порушених прав і притягненню винної особи до відповідальності.

Наприклад, Т. Гавронська вважає, що забезпечення прав людини – це діяльність держави, що ставить своїм завданням сприяння в реалізації прав і свобод людини шляхом нормативно-правового впливу на формування загальносоціальних (економічних, політичних, духовно-ідеологічних) та юридичних (правових) гарантій, які створюють умови, засоби та способи для ефективної охорони і захисту прав і свобод людини [7]. І належний стан забезпечення прав людини в будь-якій країні може мати місце в тому випадку, якщо він ґрунтується на відповідній основі. Зокрема, такою платформою щодо забезпечення прав і свобод людини може слугувати: 1) визнання і впровадження в національне законодавство держави основних принципів та інститутів демократії, а також міжнародних стандартів з прав людини; 2) наявність гарантій забезпечення прав і свобод людини; 3) дієвість механізму розподілу влади; 4) присутність ефективної судової влади та ін. [7].

Поняття забезпечення прав і свобод людини державою роз'яснюється у розумінні створення умов для здійснення її прав і свобод шляхом: сприяння, захисту, охорони [11].

На нашу думку, забезпечення прав людини та громадянина в Україні – це створення сприятливих умов для їх здійснення, у тому числі охорони, захисту від правопорушення, відновлення порушеного права компетентними державними органами чи органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами та об'єднаннями громадян шляхом здійснення матеріальних і процесуальних юридичних засобів.

Кожний розділ Конституції України має свої гарантії. Зокрема, у Розділі II Основного Закону України «Права, свободи і обов'язки людини і громадянина» ст. 59 передбачено, що кожен має право на правову допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Так, згідно зі ст. 3 закону України «Про безоплатну правову допомогу» право на безоплатну правову допомогу – гарантована Конституцією України можливість громадянина України, іноземця, особи без громадянства, у тому числі біженця чи особи, яка потребує додаткового захисту, отримати в повному обсязі безоплатну первинну правову допомогу, а також можливість певної категорії осіб отримати безоплатну вторинну правову допомогу у випадках, передбачених цим Законом [2]. Чіткого визначення поняття «забезпечення права людини та громадянина на безоплатну правову допомогу» у законодавстві України немає. Тобто зміст поняття «забезпечення права людини та громадянина на безоплатну правову допомогу» можна визначати за допомогою загальної теорії прав людини, що виконує роль теоретичної основи для нашого дослідження. Зокрема, забезпечення права людини та громадянина на безоплатну правову допомогу в Україні – це створення сприятливих умов для його здійснення, охорони, захисту від правопорушення, відновлення порушеного

права компетентними державними органами чи органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами та об'єднаннями громадян шляхом здійснення матеріальних і процесуальних юридичних засобів.

Таким чином, постає потреба у законодавчому закріпленні даного поняття. На нашу думку, у процесі вдосконалення законодавства України щодо визначення поняття «забезпечення права людини і громадянина на безоплатну правову допомогу» слід враховувати різні чинники і явища. По-перше, повинні бути прийняті до уваги існуючі міжнародно-правові стандарти відносно забезпечення права людини і громадянина на безоплатну правову допомогу. По-друге, законодавство повинно відповідати тим прогресивним положенням в галузі права, які витримали перевірку часом і в той же час відповідають умовам життя і вимогам сучасності. По-третє, законодавство потребує юридико-технічного корегування: тексту статей, уточнення понятійних категорій.

За допомогою гарантії права людини і громадянина на безоплатну правову допомогу визначається зміст і спрямованість діяльності держави. Забезпечення прав людини і громадянина, в тому числі права на безоплатну правову допомогу, включає три елементи, інакше кажучи, напрямки державної діяльності:

- 1) створення належних умов для реалізації права людини і громадянина на безоплатну правову допомогу;
- 2) охорона права людини і громадянина на безоплатну правову допомогу шляхом проведення профілактики правопорушень;
- 3) захист права людини і громадянина на безоплатну правову допомогу – відновлення порушеного права, притягнення винної особи до юридичної відповідальності [9].

Водночас слід зазначити, що функції щодо створення належних умов для реалізації права людини і громадянина на безоплатну правову допомогу виконують не лише органи державної влади. Відповідну роль відіграють також органи місцевого самоврядування, об'єднання громадян, у т.ч. неурядові правозахисні організації (наприклад, юридичні клініки), про-вопо та ін.

У забезпеченні права людини і громадянина на безоплатну правову допомогу важливе значення має державна політика у сфері надання безоплатної правової допомоги, яка повинна ґрунтуватися на таких принципах: 1) верховенство права; 2) законність; 3) доступність безоплатної правової допомоги; 4) забезпечення якості безоплатної правової допомоги; 5) гарантоване державне фінансування [2]. У цьому контексті також особливого значення набуває процес розробки, прийняття та реалізації державних, місцевих програм забезпечення права людини на безоплатну правову допомогу, що фінансуються за рахунок державного, місцевого бюджету.

Висновки. Чіткого визначення поняття «забезпечення права людини та громадянина на безоплатну правову допомогу» у законодавстві України немає. Тобто зміст поняття «забезпечення права людини та громадянина на безоплатну правову допомогу» можна визначити за допомогою загальної теорії прав людини, що виконує роль теоретичної основи для нашого дослідження. Зокрема, забезпечення права людини та громадянина на безоплатну правову допомогу в Україні – це створення сприятливих умов для його здійснення, охорони, захисту від правопорушення, відновлення порушеного права компетентними державними органами чи органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами та об'єднаннями громадян шляхом здійснення матеріальних і процесуальних юридичних засобів.

У сучасному світі ступінь забезпечення права людини на безоплатну правову допомогу є важливим показником досягнутого суспільством і державою рівня цивілізованості. Так, згідно зі ст. 3 Конституції України права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1]. Тобто забезпечення права людини на безоплатну правову допомогу є обов'язком держави, але необхідно також враховувати й принцип взаємної відповідальності держави та людини, який виявляється у встановленні державою законодавчих обмежень своєї активності по відно-

шенню до людини; у прийнятті державою конкретних зобов'язань, спрямованих на забезпечення інтересів держави; у наявності реальних засобів відповідальності посадових осіб держави за невиконання обов'язків перед суспільством. У свою чергу, свобода людини не є абсолютною, оскільки вона обмежена і регламентована правом, інтересами і правами інших осіб. Від людини потрібно дотримання всіх правових установлень і виконання кожним його обов'язків перед державою і суспільством.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Про безоплатну правову допомогу : Закон України від 02.06.2011 р. // Голос України. – 2011 р. – № 30. – Ст. 122.
3. Головченко В.В. Правозастосування і захист прав людини в суверенній Україні / В.В. Головченко. – Чернігів : Видавець Лозовий В.М., 2012. – 328 с.
4. Заворотченко Т.М. Конституційно-правові гарантії прав і свобод людини й громадянина в Україні / Т.М. Заворотченко. – Д. : Вид-во Дніпропетр. нац. ун-ту, 2007. – 256 с.
5. Олійник А.Ю. Конституційно-правовий механізм забезпечення основних свобод людини і громадянина в Україні / А.Ю. Олійник. – К. : Алерта, КНТ, Центр навчальної літератури, 2008. – 472 с.
6. Темченко В.І. Правові та моральні аспекти механізму забезпечення громадянських прав і свобод у контексті євроінтеграції / В.І. Темченко. – К. : Вид-во «К.І.С.», 2012. – 440 с.
7. Гавронська Т.В. Правове забезпечення прав і свобод людини в правових системах світу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Т.В. Гавронська ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2015. – 20 с.
8. Головченко О.В. Захист прав людини в контексті правозастосування [Текст] : автореф. дис. ... д-ра філос. в галузі права / О.В. Головченко. – К., 2013. – 18 с.
9. Самофалова О.Ю. Державна політика у сфері правозахисту: механізми формування та реалізації : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02 / О.Ю. Самофалова ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – Київ, 2015. – 20 с.
10. Конституція України : Наук.-практ. Коментар / В.Б. Авер'янов, О.В. Батанов, Ю.В. Баулін та ін. ; Академія правових наук України. – Х. : Право, 2003. – 806 с.
11. Конституція України: Науково-практичний коментар / В.Б. Авер'янов, О.В. Батанов, Ю.В. Баулін та ін. ; ред.кол. В.Я. Тацій, Ю.П. Битяк, Ю.М. Грошевой та ін. – Х. – К., 2003. – С. 23
12. Словник української мови. – Т. 3. – К. : Наукова думка, 1972. – 538 с.
13. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка. В 4-х томах. – Т. 2. / В.И. Даль. – М. : Русский язык, 1978. – 779 с.
14. Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка: 80000 слов и фразеологических выражений / С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова // РАН; Институт русского языка им. В.В. Виноградова. – 4 изд., доп. – М. : Азбуковник, 1999. – 944 с.
15. Волинка К.Г. Забезпечення прав і свобод особи в Україні: теоретичні і практичні аспекти / К.Г. Волинка // Право України. – 2000. – № 11. – С. 30–33.
16. Захист прав людини – європейський вимір України : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 10-річчю УАФТП; м. Севастополь, 6-9 червня 2013 р. / За ред. проф. В.С. Венедіктова. – Севастополь : Українська асоціація фахівців трудового права, Севастопольський інститут банківської справи Української академії банківської справи НБУ. – 2013. – 312 с.
17. Наливайко О.І. Правовий захист людини як предмет дослідження загальної теорії права / О. І. Наливайко // Держава і право : Збірник наукових праць. Юридичні та політичні науки. Випуск 12. – К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2001. – С.18–24.
18. Авдеев Д.А. Охрана, защита, обеспечение прав и свобод человека и гражданина / Д.А. Авдеев // Российское правовое государство. Итоги формирования и перспективы развития. – Ч. 1. – Воронеж, 2004. – С. 14

19. Витрук Н.В. О юридических средствах обеспечения реализации и охраны прав советских граждан / Н.В. Витрук // Правоведение. – 1964. – № 4. – С. 29–38.
20. Матейкович М.С. Защита избирательных прав граждан в Российской Федерации / М.С. Матейкович. – М. : Изд-во Московского университета, 2003. – 304 с.
21. Ростовщиков И.В. Обеспечение прав и свобод личности в СССР: Вопросы теории / И.В. Ростовщиков. – Саратов : Изд-во Сарат. ун-та, 1988. – 117 с.
22. Бабкіна О.В. Теорія держави і права у схемах і визначеннях / О.В. Бабкіна, К.Г. Волинка. – К. : МАУП, 2004. – 144 с.

РОСОЛЯК О. Б.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного,
адміністративного і фінансового права
(Тернопільський національний
економічний університет)

ГОНАК І. М.,

аспірант
(Тернопільський національний
економічний університет)

УДК 342.1:341.1

**МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИХ МЕХАНІЗМІВ
«ГІБРИДНОГО ОПОРУ» ЯК СПОСОБУ ОБОРОНИ ВІД АГРЕСОРА
В УМОВАХ «ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ»**

Проаналізовано юридичні аспекти самозахисту держави, що можуть бути використані в Україні, в контексті сучасних тенденцій в юридичній практиці крізь призму концепції «гібридного опору». Обґрунтовано, що «гібридний опір» – це комбінація правових, політичних, інформаційних, соціокультурних, гуманітарних та військових механізмів, покликаних протистояти засобам «гібридної війни». Надано характеристику основним правовим механізмам «гібридного опору».

Ключові слова: «гібридна війна», «гібридний опір», вибори, окуповані території, міжнародний тероризм.

Проанализированы юридические аспекты самозащиты государства, которые могут быть использованы в Украине, в контексте современных тенденций в юридической практике сквозь призму концепции «гибридного сопротивления». Обосновано, что «гибридное сопротивление» – это комбинация правовых, политических, информационных, социокультурных, гуманитарных и военных механизмов, призванных противостоять средствам «гибридной войны». Охарактеризованы основные правовые механизмы «гибридного сопротивления».

Ключевые слова: «гибридная война», «гибридное сопротивление», выборы, оккупированные территории, международный терроризм.

